

TENKİTLİ DİVAN NEŞİRLERİNDE NAZİM ŞEKLİ PROBLEMLERİ

Halil ÇELTİK*

Özet

Tenkitleli metin kurma yöntemi, aslında sadece edebiyata özgü olmayıp başka alanları da yakından ilgilendirir. Burada, bu yöntemin ortaya çıkışı, tarihi gelişimi, uygulama alanları ve ayrıntıları gibi konular üzerinde durulmayacaktır. Çalışmamız, tenkitleli metin neşrinin şiir sahasıyla, özellikle de "nazım şekli bilgisi"yle sınırlı olacak; burada, bu alandaki problemlere işaret edilip örnekler verilecek ve çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: tenkitleli metin, tenkitleli divan neşri, şiir, nazım şekli, nazım şekli problemleri

Problems Of Verse Form In Presenting Critical Text Of Divans

Abstract

The method of critical text, in fact, is not only the problem of literature but also related to the other fields. This paper will deal with the arising of this method, the historical development, the practicing areas and details. Our study is going to be restricted with the verse area of presenting critical text, especially knowledge of verse form, we are going to point out problems of this area, give some examples and suggestions.

Key Words: critical text, presenting critical divan text, poem, verse form, problems of verse form

Giriş

Edebiyat alanında yapılan çalışmalar başlıca dört ana grupta toplanabilir:

1. Edebiyat tarihi,
2. Metin neşri,
3. Metin tahlili/inceleme ve araştırması,
4. Edebiyat öğretimi.

Ali Nihat Tarlan, "Edebiyat tarihi, edebiyatın tarihi olmalıdır (Tarlan 1981: 21)" der. Bir kişinin şair veya yazar olarak edebiyat tarihinde yerini alabilmesi için öncelikle, eser sahibi olması gerekir. Tam bir edebiyat tarihinin yazılabilmesi, her şeyden önce edipler ile onların eserlerinin sağlam/güvenilir birer nüshasının varlığını gerektirir.

* Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, hceltik@gazi.edu.tr

Yazılı edebiyatta öncelik eserdir. Eser yoksa şair ve yazar veya daha genel bir ifadeyle edip ve müellif de yoktur. Dolayısıyla edebiyat tarihi, metin neşri, metin tahlili ve edebiyat öğretimi öncelikle eser üzerinde gerçekleşir. Edebiyat inceleme ve araştırması ile edebiyat eğitimi alanında çalışanların en önemli malzemesi metindir. Dolayısıyla "metin neşri", edebiyat sahasındaki diğer çalışmalara malzeme sunan temel bir alan niteliğine sahiptir.

Matbaadan önceki dönemlerde kaleme alınmış ve toplumda rağbet görüp okunmuş Ahmediye, Muhammediye, Mevlid gibi çeşitli eserlerle divanların birden fazla nüshası bulunmaktadır. Zamanın fotokopi hizmetini gören müstensihler tarafından eserlerin nüshaları çoğaltılırken, bazen de şairin kendi eserini tekrar gözden geçirip bazı düzenlemeler yapması sonucunda, birden fazla nüshası olan eserlerin, birbirinden farklı nüshaları ortaya çıkmıştır.

Bugün farklı nüshaları mevcut olan bu tür eserlerin, "tenkitli metin kurma" denilen yöntemle sağlam nüshalarının hazırlanmasına, yeni harflere aktarılıp araştırmacıların, okuyucuların hizmetine sunulmasına ihtiyaç vardır.

Tenkitli metin neşrinde, öncelikle müellif hattı sağlam bir nüshası bulunmayan eserlerin, müellifin yazdığı şekle en yakın bir nüshasının hazırlanması amaçlanır. Diğer taraftan, müellif hattı olsa bile, eksik ve/veya yanlışları bulunan bir metnin, doğru ve sağlam bir nüshasının ortaya konmasına çaba harcanır.

Tenkitli metin kurma yöntemi, aslında sadece edebiyata özgü olmayıp başka alanları da yakından ilgilendirir. Burada, bu yöntemin ortaya çıkışı, tarihî gelişimi, uygulama alanları ve ayrıntıları gibi konular üzerinde durulmayacaktır. Çalışmamız, tenkitli metin neşrinin şiir sahasıyla, özellikle de "nazım şekli bilgisi"yle sınırlı olacak; burada, bu alandaki problemlere işaret edilip örnekler verilecek ve çözüm önerileri sunulacaktır.

Asıl konumuz olan tenkitli metin neşrine bilim ve sanat açısından baktığımızda, karşımıza iki farklı yön çıkar. Buna kısaca "edebiyat sanatı" ve "edebiyat ilmi" diyebiliriz. Edebiyatın sanat tarafıyla uğraşanlar şair ve yazarlar; yani ediplerdir. Bunların görevi edebî eser üretmektir. Edebiyatın ilim tarafıyla uğraşan edebiyat âliminin görevi ise bu edebî ürünleri çeşitli açılardan inceleyip araştırmak, bulduklarıyla edebiyat ilmine katkı sağlayıp değişik bakış açıları geliştirmek, edipler ve edebiyat uzmanları yetiştirmektir. Bugün "edebiyatçı" terimiyle karşılamaya çalıştığımız edebiyat sanatçısı ve edebiyat âliminin görev, amaç ve uzmanlık alanları birbirinden farklıdır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, tenkitli metin neşrinde karşılaşılan problemlerin iki temel boyutu bulunmaktadır. Birincisi şair veya sanatkar, ikincisi ise edebiyat araştırmacısı boyutudur. Tenkitli metin neşri, edebiyat araştırmacısının çalışma alanıyla ilgilidir.

Nazım şekliyle ilgili problemlere geçmeden önce, nazım şekilleriyle ilgili kısa bir giriş yapmakta fayda görüyoruz.

Nazım Şekli

Şiirin divan edebiyatındaki tanımı, kısaca "mevzûn ve mukaffâ söz"dür. "Vezin ve kafiye", divan şiiri için iki temel öğedir.

Mısraların belirli bir kafiye örgüsüyle tekrarı "kafiye düzeni"ni, kafiye düzeninin tekrarı "nazım birimi"ni, nazım biriminin tekrarı da "nazım şekli"ni oluşturur. Nazım şekli, manzumenin "şekil, biçim, form, tip" gibi kelimelerle de ifade edilen ve kafiye düzenine bağlı olarak şiirin dış yapısını, onun nasıl görüldüğünü belirten bir kavramdır.

Tek taş duvar olmaz, gereğince tek mısradaki kafiye bulunmaz. Kafiye, en az iki mısra arasında belirli unsurların karşılaştırılmasıyla tespit edilir. Divan şiirinde kafiye zorunlu olduğundan, divan şiiri nazım birimleri en az iki mısradan oluşur.

Nesneler tek, çift ve çok şeklinde gruplanır. Tek, birimdir; onun tekrarıyla çift veya çok ortaya çıkar. Tek, birdir; çift, ikidir; çok ise üç ve üçten fazladır. Buna bağlı olarak da iki mısralık nazım birimi "beyit"; üç veya daha fazla mısralık nazım birimiyse "bent"tir. Bent nazım birimi de esas itibarıyla beytin belirli oranlarda genişletilmiş biçimidir. Mısraları birbiriyle aynı kafiyeli nazım birimine "matla/musarra", mısraları farklı kafiyede olan birimlere "müfret" adı verilir. Mesnevinin her beyti musarra olduğu hâlde, diğer şekillerin genellikle sadece ilk birimi bu tarzda kafiyelenir.

Nasıl ki kafiyenin varlığı en az iki mısraya bağlıysa, nazım şeklinin varlığı da en az iki nazım birimine bağlıdır. Divanlardaki "metâli", müfredât, mesâri" gibi başlıklar altında yer alan müstakil beyit ve mısralar, aslında birer nazım biriminden ibaret müstakil şiirlerdir. Bu sebeple istisna olarak onlar da birer küçük nazım şekli sayılırlar (Akün 1994: 403). Eğer bunlar kendilerini belirli kafiye düzenleriyle tekrarlarsa gazel, mesnevi, murabba vb. bir nazım şekline dönüşebilirler.

Nazım Şekillerinin Çeşitleri veya Tasnifi

Yukarıda özet olarak değindiğimiz gibi, nazım şekli, manzum metnin dış görüntüsü, fizikî yapısıdır. Nazım şeklini belirleyen ölçü ise "kafiye düzeni" ile "nazım birimi"dir.

Beyit veya bent nazım birimiyle yazılan bir şiirin nazım şekli, tek veya çok kafiyeli olabilir. "Tek kafiyeli" nazım şekillerinde, bütün birimlerin sonları, ilk birimle ortak kafiyelidir. "Çok kafiyeli" nazım şekillerinde, nazım birimleri arasında ortak kafiye bulunmaz, her birim kendi içinde kafiyelidir.

Beyit Birimli Şekiller

Beyit birimiyle tek veya çok kafiyeli iki ana nazım şekli ortaya çıkar. Tek kafiyeli şiirler de ilk biriminin matla/musarrâ olup olmamasına göre ikiye ayrılır. Buna göre, beyitli birimiyle şu üç ana kafiye düzeninde, üç temel nazım şekli meydana gelir:

Tek Kafiyeli Şekiller:

1. Gazel: İlk beyti matla olmak üzere, "aa ba ca da..." düzenindeki tek kafiyeli beyitlerle yazılan şiirdir.

2. Kıta: İlk beyti müfret olmak üzere, "ba ca da ea..." düzenindeki tek kafiyeli beyitlerle yazılan şiirdir.

Çok Kafiyeli Şekiller:

3. Mesnevî: Her beyti musarrâ/matla olmak üzere, "aa bb cc dd ee ff..." düzeninde kafiyeli beyitlerle yazılan şiirdir.

Bent Birimli Şekiller

Divan şiirinde bent nazım birimiyle yazılıp "musammat" denilen şekiller, esas itibarıyla yukarıdaki nazım şekillerinin belirli oranlarda genişletilmiş biçimidir. Bu sebeple, bu üç temel nazım şeklini esas alıp diğer şekilleri bunlarla bağlantılı biçimde, "gazel tipi", "kıta tipi" ve "mesnevî tipi" diye gruplayabiliriz.

Tek Kafiyeli Şekiller:

1. Gazel tipi: "aaaaa bbbbaa ccccaa..." vb. kafiye düzeninde, her bentteki mısra sayısı birbirine eşit, gazel gibi ilk birimi matla, diğerleri müfret bentlerle yazılan şiirlerdir. Bentteki mısra sayısına göre müselles/3'lü, murabba/4'lü, muhammes/5'li, müseddes/6'lı, muaşşer/10'lu; on birli, on ikili, on altılı vb. isimler verilir.

2. Kıta tipi: "bbbbaa ccccaa ddddaa..." vb. kafiye düzeninde yazılır. Mısra sayısına göre isim alan musammatların ilk bendi kafiyesiz olanıdır. Bunlara "tercî-bent" denir. Beşer mısralık bentlerle yazılanları tardiye diye bilinir.

Çok Kafiyeli Şekiller:

3. Mesnevî tipi: Mesnevî beyitlerinin birer arayla bende dönüştürüldüğü izlenimi veren, "aaaaabb cccccccdd eeeeeeff..." gibi birbirinden bağımsız kafiyeli bentlerle yazılan "terkib-bent" şeklindeki şiirlerdir.

Bu tasnifteki şekiller, belirli uzunluktaki nazım birimlerinin tek veya çok kafiyeli olarak tekrarıyla meydana gelen "düz/basit şekiller"dir. Bir de terkib-bent ve tercî-bentlerin her bendi bir gazel gibi kafiyelene ve dolayısıyla birimleri bir nazım şeklinden oluşan "birleşik şekiller" de bulunmaktadır. Ayrıca musammat gazel veya kaside adıyla hem gazel hem de murabba biçimine uyan "çok şekilli" nazım biçimleri de vardır (Burada kısaca değindiğimiz nazım şekilleri, Cemâl Kurnaz hocamla hazırladığımız henüz basılmamış kitabımızda, şekillerin tanımları, benzer ve farklı yönleri, problemleri, çözüm teklifleri hâlinde, örneklerle ayrıntılı biçimde incelenmiştir).

Tenkitli Metnin Sanatkâr ve Araştırmacı Boyutu

Tenkitli metin neşri, eseri ve dolayısıyla sanatkârın ortaya koyduğu malzemeyi esas alır. Şüphesiz ki zor olan ortaya bir eser koymak; kolay olan ise bu eseri eleştirmektir. Ancak eserlerin incelenmesi, tenkit edilmesi, yorumlanması vb. çalışmaların yapılması da gereklidir. Bu ise edebiyat araştırmacısının işidir.

Tenkitli metnin esası, farklı nüshalardan hareketle şair veya yazarın elinden çıkan nüshaya en yakın, en doğru nüshayı ortaya koymaktır. Burada meseleye sanatkâr (şair, yazar, müellif vb.) ve araştırmacı açısından iki farklı boyutta bakılabilir.

Tenkitli metin neşrinde asıl konumuz olan nazım şekilleriyle ilgili olarak şair ve araştırmacının bakış açıları, ön kabulleri bazen örtüşmeyebilir. Bu durumda şairin bakış açısına göre doğru kabul edilen bir konu, araştırmacının penceresinden farklı görünüp yanlış kabul edilebilir veya bunun tersi de olabilir.

Şüphesiz ki sanat ve edebiyat farklı bir alandır. Onda doğru ve yanlıştan ziyade estetik kaygılar ön plandadır. Ancak durum böyle olmakla birlikte, araştırmacı boyutundan bakıldığında, edebiyat ilmi veya biliminin, pozitif bilimler kadar olmasa da herkes tarafından aynı şekilde uygulanıp aynı doğrulara ulaşılmasını gerektiren birtakım kuralları ve doğruları da vardır. Özellikle nazım şekliyle ilgili bilgiler bu türdendir.

Yukarıdaki tasnifte belirttiğimiz gibi, "aaaaaaaaa bbbbbbbbaa cccccccaa..." kafiye düzeninde onar mısralık bentlerle yazılan bir şiir, tercî-bent, terki-bent veya başka bir başlık taşıyor olabilir. Bu şiir nazım şekliyle ilgili değişmez ölçüler bakımından değerlendirildiğinde, herkesin buna muaşşer (onlu) demesi beklenir. Tenkitli metin kuran da bu sonuca ulaşır ki, bu edebiyatın bilimsel yönüdür. Ancak o şiire muhteva, güzellik, estetik, edebî zevk açısından bakılınca; ona bakan kişinin zevkine, yorumuna, edebî zevkine göre farklı sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu ise sanat yönüdür; herkesin aynı yoruma ulaşması beklenemez.

Bu durumda araştırmacı ve şairin bakış açısından hangisini kabul etmek gerekir? Tenkitli metin kuran kişi, bilimsel doğruları mı, yoksa sanatçının kabullerini mi esas alacaktır? Eğer şair kendi yazdığı şiire kendisi bizzat yanlış bir şekil adını veriyor ve benim yazdığım şiirin şekli şudur, ben şu nazım şekliyle bir şiir yazdım, diyorsa bu durumda araştırmacının tutumu ne olmalıdır?

Divanlardaki Bazı Nazım Şekli Problemleri

Mürettep divanların kendine özgü bir düzeni vardır. Mürettep divanlardaki şiirler, genellikle nazım şekilleri bakımından gruplandırılarak verilir. Ancak bazı divanlarda, bazı şekillerin olması gereken bölümlerden farklı yerlerde, yanlış başlıklar altında yer aldığı görülmektedir. Meselâ bazı mütekerrir murabbalar, gazel gibi yazılarak gazeller arasında yer almaktadır. Büyük bir ihtimalle bu şairin tercihidir. Şair, yazdığı şiiri musammat gazel kabul ederek gazeller arasına koymuştur. Tenkitli metni hazırlayan da bu şiiri gazeller arasında bırakmış ve herhangi bir açıklama da yapmamıştır.

Araştırmacı şairin tercihini esas almış olabilir; ama en azından dipnotta, bu şiirin gazel değil murabba olduğunu, şairin tertibini bozmamak için burada bıraktığını belirtebilir.

Örnek verirse, önemli şairlerimizden Nesîmî (1990: 169/150), Ahmet Paşa (1992: 229/231; 230/232), Necâtî Bey (1997: 333/308; 360/354), Hayretî (1981: 309/287; 340/334; 344/341, 344/481), Yahyâ Bey (1997: 464/293) ve Cafer Çelebi (1983: 373/165) gibi şairlerin gazelleri arasında, gazel biçiminde yazılmış mütekerrir murabbalar bulunmaktadır. Bu şiirlerin kafiye düzeni "aa ba ca da" biçiminde değil; "bAbA cccA dddA eeeA" biçimindedir. Dolayısıyla bunlar gazel değil mütekerrir murabbadır (Ahmet Paşa ve Necatî Bey'in şiirleri için bkz. Ambros 1997: 19-29; Küçük 1998: 149-158). Diğer murabbaları musammatlar arasına alan şairler, bu şiirleri neden gazeller arasında bırakmıştır? Anlaşılacağı üzere, şairler, bir örneğini aşağıya aldığımız bu gibi şiirleri gazel kabul etmektedirler. Konuya açıklık getirmek için yarısını beyit, yarısını bentle yazarsak, Yahyâ Bey'in şiiri şu şekilde görünür:

Bu âşık-ı bîmâra rahm eyle benüm rûhum
Bu derde giriftâra rahm eyle benüm rûhum

Bu hâtırî gamnâke bu gözleri nemnâke
Bu sînesi sad-çâke rahm eyle benüm rûhum

Bir vâlih ü hayrânâ bir âteş-i sûzânâ
Bir bende-i fermânâ rahm eyle benüm rûhum

Yâ vaslun ile güldür
Yâ cevrun ile öldür
Senden dileğüm budur
Rahm eyle benüm rûhum

Yahyâ sana âşıkdur
Bir yâr-i muvâfıkdur
Zulm eyleme yazukdur
Rahm eyle benüm rûhum

(Yahya Bey 1997: 464/293)

Bazı divanlardaki kıta veya rubaî adıyla yer alan şiirlerin kıta ya da rubaî olmadığı görülmektedir. Yukarıda kısaca tanıttığımız gibi, kıta nazım şekli, ilk beyti musarrâ olmayan "ba ca..." kafiye düzeniyle yazılır. Dolayısıyla divanlarda kıta adıyla verilen "aa xa" kafiye düzenindeki şiirler kıta değildir. Necatî Bey'in kıta başlıklı şu şiiri, kafiye düzeninden dolayı kıta değildir:

Ey destmâl yârün elin tut lebini öp
Sîb ü turunca ta'ne iden gabgabını öp

Nâ-geh gubâr irerse mübârek zamîrine
Düş ayağına başmağınun kebkebini öp

(Necâfî Bey 1997: 120/7)

Divanlarda bir nazım şekli olarak "nazm" adıyla kaydedilen şiirler bulunmaktadır. Mahlassız bu şiirler, "aa ba ca da..." kafiye düzeniyle (İpekten 1994: 47) şekil olarak gazelden farklı değildir; mahlassız olmaları onları ayrı bir şekil yapmamalıdır. Genellikle iki beyitlik olan bu şiirlerin, şekli belirleyen kafiye düzenleri bakımından rubai ve tuyugdan farkı da yoktur. "Nazm" belirli bir şeklin adı değildir; bütün nazım şekillerini içine alan genel bir terimdir (Kurnaz-Çeltik 2005: 490). Bunların nazm başlığıyla farklı şiirlermiş gibi verilmesi, doğru görünmemektedir.

Meselâ, Sâkîb Dede'nin divanında 51 adet nazm başlıklı şiir yer almaktadır (2003: 629-636). Bunlardan aşağıya örnek olarak aldığımız şiirin mahlası da vardır:

Herkes olup matlabının nâili
Şâd olıcak dergehinün sâili

Sâkîb-ı nâ-şâdı cenâb-ı Raûf
İtmeye mahrûm-ı kerem hâsılı

(Sâkîb Dede 2003: 634/37)

Behiştî'nin divanında da 12 adet nazm başlıklı şiir yer almıştır. Fakat şiirlerin dipnotlarına bakılırsa, şair bunları "rubai" olarak adlandırmıştır. Herhalde şair, bunlara dörder mısralık olduğu için rubai demiştir. Hatta bunlar arasında üçer beyitlik olanları da vardır. Yine aynı divanda nazm olarak verilen şu üç beyitlik şiir, bir nüshada rubai ve bir nüshada ise gazel-i masnu' adıyla geçmektedir:

Gönül dîdârun özler bâğ-ı Rıdvân ile eğlenmez
Senün şîven görenler değme yârân ile eğlenmez

Gam-ı ışkun arar dünyâ gamı başında cem' olsa
Belâ bezminde gönlüm değme bir yârânla eğlenmez

Huzûrını uçurman bir iki gün kon figân itsün
Gider bî-çâre bülbül verd-i handân ile eğlenmez

(Behiştî 2000: 548/4)

Bent nazım birimiyle yazılıp kısaca musammat denilen şiirlerden mütekerrir müsemmen, mütekerrir muaşşer gibi vasıta beytinin aynen tekrar ettiği şiirlerle tercî-bentler zaman zaman birbirine karışmaktadır. Bazen bir tercî-bende, bentteki mısra sayısına göre mütekerrir muaşşer vb. bir isim verilmekte veya tam tersi olarak mütekerrir

muaşşer vb. bir şiire de tercî-bent denilmektedir. Özellikle mısra sayısı onun üzerinde olan şiirlere, Halil Erdoğan Cengiz'in dikkatlerine kadar (bkz. 1986: 395) 11'li, 12'li gibi isimlerin verilmemesi ve muaşşerden uzunların tercî-bent sanılması sebebiyle olsa gerektir. Böyle şiirler tercî-bent adıyla geçmektedir. Oysa yukarıda kısaca izah edildiği ve gazel-kıta ilişkisinde olduğu gibi, ilk bendi musarra olan tek kafiyeli şiirlere, bentteki mısra sayısına göre isim verilir. İlk bendi musarra olmayan; yani ilk bentteki bütün mısraları birbiriyle kafiyeli olmayan tek kafiyeli şiirler ise tercî-benttir.

Halûk İpekten tarafından tercî-bent örneği diye verilen (1994: 109) Fuzûlî'nin 12'şer mısralık 7 bentten oluşan şiiri, "aaaaaaaaAA bbbbbbbbAA ccccccccAA" kafiyesiyle ilk bendi musarra olduğu için, tercî-bent değil, mütekerrir 12'lidir. Fuzûlî'nin söz konusu şiirin ilk ve son bentleri (tam metin için bkz. Fuzûlî 1990: 281-284) şöyledir:

Ben kimim bir bî-kes ü bî-çâre vü bî-hânumân
 Tâli'im âşüfte ikbâlim nigûn bahtım yaman
 Nemli eşkimden zemîn memlû ünümden âsumân
 Âh u nâlem nâvek ü peyveste ham kaddim kemân
 Tîr-i âhım bî-hatâ te'sîr-i nâlem bî-gümân
 Muttasıl gam-hâne-i sînemde yüz gam mihmân
 Kanda bir gam etse benden istesinler ben zamân
 Yok bana kayd-ı belâ vü dâm-ı mihnetten emân
 Çıktı cân gönlümde endûh u gam ü mihnet hemân
 Ey benim cânım sen ü gönlüm seninle şâdmân
 Sensiz olman ayrı mihnetten belâdan bir zamân
 El-amân hicran belâ vü mihnetinden el-amân
 ...
 Fakr aşk içre Fuzûlî izz ü câhımdır benim
 Şîve-i mihr ü muhabbet resm ü râhımdır benim
 Derdimi sâbit kılan uşşâka âhımdır benim
 Âh bu da'vî bir âdil güvâhımdır benim
 Gerçi gam maksûdu katl-i bî-günâhımdır benim
 Gam değil çün künc-i mey-hâne penâhımdır benim
 Dergeh-i pîr-i mugan ümmîdgâhımdır benim
 Ben anun bir çâkeri ol pâdişâhımdır benim
 Ey ki her cürm olsa lutfun özr-hâhımdır benim
 Ayıran senden beni baht-ı siyâhımdır benim
 Sensiz olman ayrı mihnetten belâdan bir zamân
 El-amân hicrân belâ vü mihnetinden el-amân

Şeyh Gâlib'in divanında tercî-bent adıyla verilen ve şair tarafından da tercî-bent olarak adlandırılan 11 şiirin (1994: 294-329/1-12) birincisi tercî-bent olup 7 tanesi

mütekerrir müsemmen, biri mütekerrir müseddes ve iki tanesi de mütekerrir muhammestir (Bu konuda bir değerlendirme için bkz. Kurnaz 1995: 179-183).

Halûk İpekten, Nâilî'nin altışar mısralık altı bentten oluşan "müseddes der-niyâz" isimli bir şiirini (1990: 141/4), ilk bendi kafiyesiz müseddes olarak tanıtmış (1994: 95); Halil Erdoğan Cengiz ise aynı şiiri müseddes başlığıyla kaydettikten sonra, küçük bir terki-bent kabul edilebileceğini belirtmiştir (1986: 361-362). Müseddes tek kafiyeli şiirlerdendir. Bu şiir ise, "bbbbaa ccccd eeeff..." kafiyesiyle çok kafiyelidir ve bentler arasında ortak kafiye bulunmadığından terki-benttir.

Gamzene böyle kılan hâtır-ı âşûbu esir
Kişver-i fitneyi bir tîğ ile etmiş teshir
Dil-i uşşâkı eden zerre-i bî-tâb u hakir
Eylemiş bârika-i hüsnünü hurşid-nazir
Cân u dil el çeke peyvend-i gamundan heyhât
Aşk bir zâikadır derdim ana kand-i nebât

Koma pür-ukde-i hâhiş ser-i mûyunla bizi
Âşinâ kıl nigh-i nâdire-güyunla bizi
Yeter ağlatdı felek hazret-i rûyunla bizi
Hem-sifâl eyle segân-ı ser-i kûyunla bizi
Haşre dek yohsa girbânını elden komazız
Belki mahşerde de dâmânını elden komazız

Nâz mahmûru olan nergis-i ayyâşın için
Nice dil şehri yıkan gamze-i evbâşın için
Nâvek-endâz-ı gazâl-i dil olan kaşın için
Bizi de devlet-i hüsnünde güzel başın için
Mahrem-i perde-serây-ı harem-i râz eyle
Belki şâyeste-i luft-i nigh-i nâz eyle

Tal'atın meş'ale-efrûz-ı harîm-i ismet
Nighin bezm-i tegâfûlde nedîm-i ismet
Hüsnün âreste-i halk-ı kerîm-i ismet
Kâmetin nahl-i berûmend-i naîm-i ismet
Sen neden böyle perişân-reviş-i naz olmak
Aşka bigâne vü bigâneye demsâz olmak

Yâr için sohbet-i ağıyâra tenezzül güçdür
Âşika belki bu ma'nâyı teemmül güçdür
Haste-i aşk olana renc-i tegâfûl güçdür

İhtiyârî bu kadar çevre tahammül güçdür
 Âşıkın tîğ be-dest-i ser-i râhıdır aşk
 Belki biçâreye bir mekr-i îlâhîdir aşk

Nâilî cân u gönülden sana âşık mı değil
 Da'vî-i aşk hulûs eylese sâdık mı değil
 Mazhar-ı lutf u itâb olmağa lâıyk mı değil
 Devlet ol bî-dile kûyunda gedâhk mı değil
 N'eyledi sana dil-i derd penâhî görsek
 Aşkdan özge nedir cürm ü günâhî görsek

Son olarak, farklı nazım şekillerinin kaside başlığı altında verildiğine işaret ederek konuyu bitirelim.

Kaside, ilki matla/musarra olmak üzere tek kafiyeli beyitlerle yazılır. Nesib, methiye, fahriye gibi farklı konuların işlendiği bölümlere sahip olması (Aydemir 2002: 133-168; Aydemir 1996: 137-159) sebebiyle iç düzen, kompozisyon bakımından gazelden ayrılır; yoksa aynı uzunluktaki bir gazelle bir kaside arasında şekilce bir fark yoktur (Kurnaz-Çeltik 2005: 503-504). Ancak bazı divanların kasideler bölümünde, kasidenin bazı bölümlerini ihtiva eden methiye içerikli terkeb-bent ve terci-bent gibi değişik nazım şekillerinin de yer aldığı görülmektedir. Örnek verecek olursak, Fuzûlî, "Terkeb-bent der-Medh-i Sultan Süleyman (1990: 55/12)" ve "Tercî-bent der-Hakk-ı Ayâs Paşa (1990: 63/15)" başlıklı şiirlerini kasideler arasına koymuştur.

Mürettep divanlar nazım şekillerine göre düzenlendiğine göre, şair bunları kaside kabul ettiği için mi buraya almıştır? Yoksa şaire göre kaside, belirli bir nazım şeklinden ziyade, hangi nazım şekliyle olursa olsun, methiye amaçlı şiir mi demektir? Bunların tartışılması gerekir.

Sonuç olarak nazım şekli, manzum metnin dış yapısını, fizikî görüntüsünü, şeklini, biçimini ifade eden bir kavramdır. Nazım şeklini belirleyen ölçüyse kafiye düzeni ve nazım birimidir. Bunun kuralları da bellidir. Şair şiirine farklı şekil isimleri verebilir, bu onun tercihidir. Ancak araştırmacının görevi bilimsel verilere göre davranmaktır. O hâlde, edebiyatın ilmî tarafıyla ilgilenen araştırmacı, nazım şekillerini değişmeyen, tutarlı, güvenilir, objektif ölçülerle değerlendirmeli; şiirin şekli hangi nazım şekliyle örtüşüyorsa, ona o şekil adını vermelidir. Bu tutarlı bir çıkar yol olacaktır. Aksi takdirde, mesele içinden çıkılmaz bir hâl alır ve nazım şekliyle ilgili bilgi ve kurallar işe yaramayan gereksiz bir bilgi yığına dönüşür.

Kaynakça

- Ahmet Paşa, *Ahmet Paşa Divanı*, (haz. Ali Nihad Tarlan), Akçağ Yayınları, Ankara 1992
- Akün, Ömer Faruk, "Divan Edebiyatı", *DİA*, c. IX, İstanbul 1994.
- Ambros, Edith Gülçin, "Otoman Modulations: Gazel-i Musammat Murabba Şarkı", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes (WZKM)*, Vol. 87, Wien 1997.
- Aydemir, Yaşar, "Kasidede Muhteva Unsurları", *G. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Ankara 1996.
- Aydemir, Yaşar, "Türk Edebiyatında Kaside", *Bilgi*, S. 22, Ankara 2002.
- Behiştî, *Behiştî Divanı*, (haz. Yaşar Aydemir), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Cafer Çelebi, *The Life Works of Tâcizâde Ca'fer Çelebi with a Critical Edition of His Divân*, (haz. İsmail Erünsal), İstanbul 1983.
- Fuzûlî, *Fuzûlî Divanı*, (haz. Kenan Akyüz vd.), Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- İpekten, Halûk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.
- Kurnaz, Cemâl, "Şeyh Gâlib Divanı'nda Nazım Şekilleriyle İlgili Problemler", *Şeyh Gâlib Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995.
- Kurnaz, Cemâl-Halil Çeltik, "Klasik Nazım Şekillerinin Oluşumu ve Sistematiği", *Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay Armağan Kitabı*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005.
- Küçük, Sabahattin, "Musammat Gazel", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları (TUBA) Hasibe Mazıoğlu Armağanı II*, S. 22, Harvard University 1998.
- Nâilî, *Nâilî Divanı*, (haz. Halûk İpekten), Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Nesîmî, *Nesîmî Divanı*, (haz. Hüseyin Ayan), Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Sâkîb Dede, *Mevlevîlikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede ve Divânı*, (haz. Ahmet Arı), Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili ve Divânının Tenkitli Metni)*, (haz. Naci Okçu), I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- Tarlan, Ali Nihad, *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981.
- Yahyâ Bey, *Divan -Tenkitli Basım*, (haz. Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul 1997.